

Izbjeglice – dvadeset godina poslije

Prijedlog organizatora skupa „Srpsko-hrvatski odnosi: dvadeset godina poslije rata u Hrvatskoj“ bio je da se razmotri i pitanje izbjeglica, kao specifične društvene pojave u ovom promatranom razdoblju i neposrednih žrtvi ratnih sukoba. Iako dvadeset godina nije previše dugo razdoblje za sagledavanje određenog problema i njegove provjere u stručnoj i znanstvenoj javnosti, na neki način uvriježeno shvaćanje je da se izbjeglička pitanja sagledavaju kroz omjere brojeva koje objavljuju službene institucije i nevladine organizacije, kako bi se njihovom analizom i komparacijom obratila pažnja na položaj izbjeglica u određenim područjima i državama, probleme s kojima se izbjeglice i sredine u kojima su suočavaju i načine njihova rješavanja.

Tema izbjeglice – dvadeset godina poslije već na samom početku razmatranja pokazuje složenost društvenih procesa i odnosa uzrokovanih uglavnom društvenim faktorima. Do jasnijeg razumijevanja događanja, uzroka, pojava, procesa i odnosa, koji su obilježili razdoblje devedesetih godina 20. stoljeća, dolazi se i kroz istraživanje užeg predmeta istraživanja. Izbjeglice, kao uži predmet istraživanja, jedna su od društvenih pojava izdvojena kao uzročni slijed popratnih ratnih zbivanja. Kao predmetna tema može se promatrati u uvjetovanosti s drugim pojavama, odnosno u uzajamnom uvjetovanju, kao i u usporednom sagledavanju u raznim vremenima i na raznim prostorima (primjerice vrijeme Drugog svjetskog rata na području Europe).

Za sagledavanje pitanja izbjeglica dvadeset godina poslije rata u Hrvatskoj u prvom redu stječe se dojam da o atraktivnosti i zanimljivosti teme ne može biti govora, jednako kao i da je sama tematika relevantna, na određen način još aktualna, a prema dostupnosti izvora pogodna za obradu. Dobra analiza podrazumjeva izbjegavanje nedosljednosti i proturječnosti, rasterećenost emocija, predrasuda, pojedinačnih i grupnih interesa, što su bitni preduvjeti za objektivno razmatranje svake, tako i predmetne teme. Za razmatranje predmetne teme dvadeset godina od početka rata (koji su, između ostaloga, obilježile i rijeke izbjeglica) i šesnaest godina od njegova završetka, neovisno o političkim, ideološkim, vjerskim, etničkim obilježjima i interesima, kao i dobnim, spolnim, obrazovnim, i podacima o ekonomski aktivnom stanovništvu, svakako su od koristi konkretna stručna i znanstvena istraživanja.

Hoće li kreativnost pojedinaca u unapređivanju dobrih odnosa u jednom kolektivu i ujedno unapređivanja dobrih odnosa između kolektiva uspjeti ili ne, može se prosuditi između ostaloga i po utjecaju koji proizvede konkretan skup i konkretan tekst na čitaoce kojima je i namjenjen.

Pojam izbjeglice

Kod razmatranja pojma izbjeglica uglavnom se prihvaća definicija prema Konvenciji o pravnom položaju izbjeglica iz 1951. godine da je izbjeglica svaka osoba koja se nalazi izvan zemlje koje je državljanin, zbog opravdanog straha od progona zbog rase,

¹ dr.sc, viši predavač Veleučilište Velika Gorica u Velikoj Gorici

vjeroispovijesti, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili zbog političkih uvjerenja i nemoguće joj je da se koristi, ili se zbog straha ne želi koristiti zaštitom te zemlje².

Prema *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* riječ *izbjeg* označava mjesto kuda se izbjegne³, a za riječ *izbjegnuti* (*izbjeći*), *izbjegnem*, *effugere*, *pobjegnuti*, navodi se da je riječ stara, staroslavenska, ruski **избѣгнуть** i **избѣиь**⁴, ima značenje „pobjegnuti uopće“, kao „sačuvati se, spasiti se“. Riječ *izagnanik* označava „izagnana čovjeka“⁵, a riječ *izagnanstvo* stanje onoga koji je izagnan. Potječe od osnove *izagn* (*gnati*)⁶.

Prema *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* riječ *izbjeći* znači skloniti se od čega opasnog, odnosno ne željeti imati s kim kakav odnos, ukloniti se (*izbjeći susret*, *izbjeći sukob*, *izbjeći sudar*, *izbjeći rulji*), a riječ *izbjeglica* označava onoga koji je izbjegao iz svoje domovine ili iz stalnog prebivališta⁷.

Prema *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* riječ *prognanik* označava onoga koji je prognan, *prognanstvo* znači isto što prognanište, „staće u kojem se nalazi prognanik“, a riječ *prognati* znači pognati, potjerati, protjerati, otjerati, odagnati, izugnati⁸. Prema *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* riječ *prognanik* označava onoga koji je prognan, koji se nalazi u

² Tekst Konvencije: *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi*, br. 7, 1960., *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 12, 1993. Dokument u: Lapaš Davorin (2008.:95-123) *Međunarodno pravna zaštita izbjeglica*, Zagreb: Hrvatski pravni centar

Pojam izbjeglica razrađivala sam u radu na temu „Izbjeglice novi svjetski pokret, Regionalni razvoj – afirmiranje povratka?“ na skupu *Izbjeglice, raseljena lica i emigranti na području bivše Jugoslavije u 20. veku*, održanom 27-28.11.2008. godine u Sremskoj Kamenici. U ovom radu izdvojila sam da definicija izbjeglice zaslužuje redefiniciju prema vremenskoj kriteriju i odrednici voljnosti (nužda, prisila), zbog definiranja vremenskog kriterija („događaji nastali prije 1.1.1951. godine“), koji se odnose na okolnosti iz Drugog svjetskog rata. Nisam navela da vremensko i geografsko ograničenje otklanja *Protokol o pravnom položaju izbjeglica*, usvojen 1967. godine (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi*, br. 15, 1967., i *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 12, 1993.).

³ U objašnjenju se navodi da „u knizi pisanoj crkvenijem jezikom (sa starijim oblikom izbêgъ), a između rječnika u Daničićevu (*izbêgb*, 'refugium')“: „Primi car Ostrgvicu i pleni do Smedereva izbегь omolsky“, dok je „u naše vrijeme u Šulekovu rječniku: 'ausflucht““. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, obrađuje P. Budmani, Zagreb 1892-1897, dio IV, str. 137-138

⁴ Prema rječniku u Belinu (*izbjegnuti* iz čigovih ruka...), u Sutlićevu (*izbегnuti*.. *izbjeći*), u Vukovu (*izbjenuti* i *izbjeći*), u Daničićevu (*izbêgnuti*).

⁵ Prema Mikaljinu (*izagnati*, *istirati*, 'pello, expello, depello, exturbo, extrudo, ejicio, discutio, dispello'; *izagnati* iz grada, *prognati*, 'relego, ablego, amando, mittere, pellere, ejicere in exilium'; *izgnati* iz zemlje, iz međe, iz hatara 'extermino'; *izagnati* žeđu, ugasiti žeđu 'pellere sitim, explere sitim'), u Belinu (*izagnati*, *izgonir*, 'cacciare, scacciare, mandar via', *ejicio*, *izgnati*...) u Voltigijinu (*izgnati*, *izagnavam*, *izagnan*, 'discacciare, spinger fuori, bandire', 'ausjagen, verbannen'), u Sutlićevu (*izagnati*), u Vukovu: *izagnati*, *izagnan*, *izgnan*, u Daničićevu *izgnati*. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, dio IV, 1892-1897., str. 116-117

⁶ Navodi da se „od 16-18.v. kod pisaca iz zapadnijeh krajeva“ upotrebljava riječ *izagnem* (M. Držić, S. Rosa, A.d. Bella, B. Kašić, G. Palmotić, L. Terzić, I. Đorđić...). *Izagna Adama iz raja* (značenje aktivno). ...*Ako ju izagnem, strah me je, da ne propovije*, M. Držić, 194. *Hotijahu ga oci izagnati. Zašto mi ne mogosmo izagnati nega?*, I. Bandularić, 1769. *Oružjem bo tijem porazi Ugre, i izagna preko gora*, I. Gundulić, 427. *Er s češkoga za sve Praga da je izagnio odmetnike*, 451.

⁷ *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, 2003.:502-503

⁸ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, obradili T. Maletić..., dio XII, Zagreb: 1952, str.298-299

progonstvu, izgnanstvu (u Domovinskom ratu osoba prognana iz jednog dijela u drugi dio RH), a riječ *prognati* – nasilno koga preseliti po naredbi vlasti, po presudi suda i slično, u neki kraj ili mjesto (prognati u Sibir), otjerati iz zemlje, kraja ili mjesta, izgnati⁹.

The Oxford English Dictionary navodi da riječ izbjeglica (*refugee* – reˈfjuːdʒi, *refuse* – reˈfjuːz) označava pružanje utočišta, azila ili povlačenje osoba kako bi se našlo sklonište, zaštita, odnosno označava onoga tko uslijed vjerskih progona ili političkih problema traži utočište u inozemstvu¹⁰. Navodi se da se riječ izvorno upotrijebila za francuske protestante Hugenote koji su utekli u Englesku nakon ukidanja Nantskog edikta o vjerskoj trpeljivosti 1685. godine.

Prema *Leksikonu migracijskog i etničkog nazivlja* navodi se da se riječ *izbjeglica* izvodi iz hrvatske osnove „bijeg“, u prasrodstvu s latinskim *fūga*, „bijeg“, *prōfūgus*, „bjegunac, izgnanik“, *rēfūgiūm* „zaklon, utočište“¹¹. Kako se navodi, povijest je zabilježila pojedine i skupne pojave izbjeglištva od daleke prošlosti. Još se u starom Egiptu čitala *Priča o Sinuheu* koja je opisivala nevolje dvorjanina koji je na početku II tisućljeća p.n.e. zbog straha u času smjene faraona, utekao u Palestinu. Znamenita je i jadikovka iranskog proroka Zaratustre (7.st.p.n.e.) koji je prisiljen napustiti svoju domovinu očajavao: „u koju mi je zemlju poći, kuda okrenuti svoje korake“, a u biblijskoj predaji ističe se odlazak Marije i Josipa s novorođenim Isusom iz Egipta, kako bi izbjegli nasilje kralja Heroda (Mt. 2, 13-15). Za odlazak u skupinama navodi se primjer tatarske najezde sredinom 13. stoljeća koja je prisilila hrvatsko-ugarskoga kralja Belu IV da potraži zaklon u Dalmaciji. U 15. stoljeću Hrvati su počeli masovno odlaziti u izbjeglištvo pred napadima Osmanskih Turaka, što je označilo početak stvaranja hrvatskih manjina u susjednim zemljama. Novija povijest u Europi bilježi destine milijuna izbjeglica tokom i nakon Drugog svjetskog rata. Oni koji se nisu vratili svojim zemljama najvećim dijelom su bili preseljeni u SAD, Australiju, Izrael, Kanadu i neke zapadnoeuropske zemlje. Važno je izdvojiti da se u 20. stoljeću izgrađivao međunarodni sustav za pružanje pomoći izbjeglicama i za olakšanje njihovih preseljenja.

Nakon Prvog svjetskog rata Liga naroda je utemeljila ured za pomoć izbjeglicama, s prvim povjerenikom norveškim diplomatom, znanstvenikom i nekadašnjim antičkim istraživačem Fridtjofom Nansenom (1861-1930). Prema Nansenu provana je *Nansenova putovnica*, putovnica koja se izdavala izbjeglicama, odnosno ljudima bez državljanstva. Nakon Drugog svjetskog rata Organizacija Ujedinjenih naroda 1947. godine osnovala je Međunarodnu organizaciju za izbjeglice (International Refugee Organization – IRO), a 21.7.1951. godine Visoko povjerenstvo za izbjeglice (United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR).

Sukladno definiranom pravnom položaju izbjeglica, D. Lapaš (2008.:3-4) navodi da su izbjeglice u posebno nepovoljnom položaju jer su po lišeni jednog od tradicionalno najefikasnijih sredstava zaštite prava pojedinca u međunarodnom pravu – diplomatske zaštite države njegova državljanstva. Radi lakšeg razumijevanja D. Lapaš državu koju je izbjeglica morao napustiti označava kao „država porijekla“, a država u koju se izbjeglo naziva „država prihvata“. U svakom slučaju izbjeglica nužno mora biti stranac za državu prihvata ili osoba

⁹ *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, 2003.:1054

¹⁰ *The Oxford English Dictionary*, Oxford at the Clarendon Press, 1933, volume VIII, str. 357

¹¹ *Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja*, 1998.: 21, 89-91, 162-163

bez državljanstva (*apatridi*), jer međunarodno pravo ne poznaje mogućnost da se bude izbjeglica u vlastitoj državi. Uostalom, *Konvencija o pravnom položaju izbjeglica* stjecanje državljanstva države prihvata predviđa kao jedan od razloga prestanka izbjegličkog statusa. Ovdje treba razlikovati pojam izbjeglice od pojma „raseljene osobe“, koje su zbog ratnih ili drugih prilika morale napustiti svoje domove nalazeći smještaj u nekom drugom dijelu iste – svoje države.

Razmatrajući pojam i pravni položaj izbjeglice D. Lapaš razlikuje izbjeglice u odnosu puke nadležnosti (jurisdikcije) države prihvata bez fizičke prisutnosti na njezinu području, izbjeglice u odnosu fizičke *de facto* prisutnosti na području države prihvata, izbjeglice u odnosu pravne *de iure* prisutnosti na području države prihvata, te izbjeglice u odnosu dopuštenog boravka (npr. azila na području države prihvata)¹². Lapaš izdvaja da je svrha izbjegličkog prava ublažiti patnje kroz pravno uređenje izbjegličkog statusa vodeći računa o interesima države koja im je pružila utočište.

Iako definicije pregledno i u kratkim crtama izlažu osnovno, uslijed svoga relativnog značenja, ipak su nedovoljne kada se njima (u konkretnom razmatranju) trebaju obuhvatiti svestrane veze izbjeglištva. Izbjeglicama u užem smislu riječi, odnosno osobama koje su pobjegle ili protjerane neposredno pred početak i, ili, u toku ratnih operacija, u smislu navedenih definicija dodajemo političke emigrante, prognanike, optante, deportirane, evakuirane i prisilino mobilizirane radnike izvan svoje zemlje. Prema nacionalnim mjerilima razlikuju se nacionalne izbjeglice (zadržavaju svoj nacionalni identitet, jezik, kulturu i način života), internacionalne tzv. apatridi i ekonomski prebjezi. U svakom slučaju, u svom najširem značenju izbjeglice obuhvaćaju osobe koje su izbjegle iz svoje domovine ili iz stalnog prebivališta. Bitne odlike izbjeglica između ostaloga jesu strah, nemoć položaja u kome se nalaze, marginalna uloga, popratna slabost, poniženost, podređenost i dovođenje u zabludu kao stanje duha, a u konačnici sve njihove odlike svode se pod zajednički nazivnik osiromašenje.

Komparativni prikaz broja izbjeglica na područjima bivše SFRJ

Krajem 1991. godine i početkom 1992. godine u Republici Hrvatskoj, prema procjenama UNHCR-a bilo je oko 550.000 raseljenih osoba, a prema *Leksikonu migracijskog i etničkog nazivlja* na području Republike Hrvatske bilo je oko 700.000 „prognanika“ (iz okupiranih područja zemlje) i „izbjeglica“ (većinom iz Bosne i Hercegovine, što je uzevši u obzir veličinu stanovništva Hrvatske bio jedan od najvećih razmjernih udjela u Europi i svijetu nakon Drugog svjetskog rata (1998.:91, 38). Procjenjuje se da je u razdoblju 1991.-2001. godine iz Hrvatske iselilo 455.297 osoba, uglavnom u najvitalnijoj životnoj dobi (Živić, 2005.). S druge strane to iseljavanje je ublaženo doseljavanjem 232.966 osoba, pretežno Hrvata, od čega 189.039 osoba iz Bosne i Hercegovine, no u tom je broju bio značajan udio osoba starije životne dobi (Akrap, 2005.).

¹² Autor obrađuje institute azila, kao i privremene zaštite, međunarodnopravno uređenje prestanka izbjegličkog statusa: repatrijaciju, dobrovoljni povratak izbjeglica (osim repatrijacije), novo nastanjenje izbjeglica i naturalizaciju. Izdvojena su prava i dužnosti izbjeglica prema međunarodnom pravu, vezana uz njihov stupanj veze s državom prihvata, kao i mehanizmi zaštite prava izbjeglica u okviru univerzalnih i regionalnih međunarodnih organizacija i tijela, kroz djelovanje najvažnijih međunarodnih nevladinih organizacija koje se bave zaštitom izbjegličkih prava. D. Lapaš, 2008.: 9, 18

Prema službenim podacima Vlade Republike Hrvatske¹³ od 1.7.2011. godine u Republici Hrvatskoj registrirano je 1.517 raseljenih osoba, od toga u Podunavlju 283 osobe, 303 povratnika, 165 osobe u obnovi i 766 izbjeglica. Prema tipu smještaja, od ukupnog broja registriranih osoba, 590 osoba je u organiziranom smještaju a 927 osoba je smješteno privatno.

Tablica 1. Broj osoba prema Regionalnim uredima i tipu smještaja (Republika Hrvatska), 1.7.2011. godine

Regionalni ured	Podunavlje		Povratnici		Obnova		Izbjeglice		Useljenici		Ukupno		Ukupno
	Org.	Priv.	Org.	Priv.	Org.	Priv.	Org.	Priv.	Org.	Priv.	Org.	Priv.	
Bjelovar	0	2	0	0	0	0	0	5	0	0	0	7	7
Dubrovnik	0	0	1	0	0	0	1	8	0	0	2	8	10
Gospić	0	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0	3	3
Karlovac	0	0	6	5	1	25	0	7	0	0	7	37	44
Makarska	0	4	0	0	0	0	0	15	0	0	0	19	19
Osijek	2	53	5	5	2	3	65	45	0	0	74	106	180
Pula	8	24	0	0	0	8	0	20	0	0	8	52	60
Rijeka	17	1	53	35	1	5	211	3	0	0	282	44	326
Sisak	1	5	11	0	0	0	25	72	0	0	37	77	114
Sl.Brod	0	1	0	7	0	0	11	4	0	0	11	12	23
Požega	0	2	0	0	2	14	0	17	0	0	2	33	35
Split	1	1	16	31	4	12	1	2	0	0	22	46	68
Šibenik	0	23	2	0	0	3	56	46	0	0	58	72	130
Varaždin	2	18	0	23	0	0	19	12	0	0	21	53	74
Vinkovci	0	13	0	9	0	0	0	0	0	0	0	22	22
Virovitica	0	6	19	68	17	53	0	0	0	0	36	127	163
Zadar	20	78	3	2	5	10	2	119	0	0	30	209	239
Zagreb	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sveukupno	51	232	116	187	32	133	391	375	0	0	590	927	1517

Usporedbom podataka o raseljenim osobama prema Regionalnim uredima u Republici Hrvatskoj iz travnja 1996. godine, broj osoba s prognaničkim i izbjegličkim statusom bilježi izrazito smanjenje s 375.194 registrirane osobe na 1517 registriranu osobu 2011. godine. Iskazano u postotcima broj raseljenih osoba za 15 godina smanjen je na 0,40% ukupnog prvotnog broja, što približno odgovara najmanjem broju registriranih prognanika i izbjeglica u Regionalnom uredu Čakovcu iz 1996. godine (1.680 ili 0,45%). U 1996. godini najviše registriranih osoba imali su Regionalni ured Zagreb s 20,90%, Regionalni ured Osijek s 10,49%, Vinkovci s 9,20%, Sisak s 8,37%, Split s 6,87%, Zadar s 6,56% i Slavonski Brod s 5,70% prognanika i izbjeglica. Potpun prestanak evidencije registriranih osoba bilježi Regionalni ured Zagreb (78.401 registrirane osobe 1996. godine).

Tablica 2. Prognanici i izbjeglice prema Regionalnim uredima (Republika Hrvatska), travanj 1996. godine

Regionalni ured	Prognanici		Izbjeglice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Bjelovar	1.351	0,72%	5.862	3,13%	7.213	1,92%
Čakovec	1.053	0,56%	627	0,33%	1.680	0,45%
Dubrovnik	3.420	1,82%	2.075	1,11%	5.495	1,46%
Gospić	2.002	1,07%	546	0,29%	2.548	0,68%

¹³ Ministarstvo regionalnog razvoja, šumarstva i vodnoga gospodarstva, Uprava za područja posebne državne skrbi

U novom popisu stanovništva u Hrvatskoj, provedenom od 1-28.4.2011. godine, nema pojmova „izbjeglica“ i „prognanik“. Primjerice, na pitanje o razlogu doseljenja u sadašnje mjesto stanovanja nije više ponuđen odgovor „rat“ i „politički razlozi“, već „prisilna migracija“.

Karlovac	15.419	8,21%	1.969	1,05%	17.388	4,63%
Koprivnica	1.172	0,62%	1.572	0,84%	2.744	0,73%
Makarska	1.140	0,61%	8.532	4,56%	9.672	2,58%
Osijek	29.333	15,61%	10.024	5,35%	39.357	10,49%
Pula	4.736	2,52%	7.869	4,20%	12.605	3,36%
Rijeka	6.474	3,45%	10.795	5,76%	17.269	4,60%
Sisak	18.184	9,68%	13.236	7,07%	31.420	8,37%
Sl. Brod	3.219	1,71%	18.157	9,69%	21.376	5,70%
Požega	8.074	4,30%	7.179	3,83%	15.253	4,07%
Split	11.648	6,20%	14.534	7,76%	26.182	6,98%
Šibenik	10.856	5,78%	3.568	1,90%	14.424	3,84%
Varaždin	1.033	0,55%	2.803	1,50%	3.836	1,02%
Vinkovci	15.427	8,21%	19.078	10,19%	34.505	9,20%
Virovitica	2.058	1,10%	5.273	2,82%	7.331	1,95%
Zlatar Bistrica	1.307	0,70%	937	0,50%	2.244	0,60%
Zadar	21.601	11,50%	2.650	1,41%	24.251	6,46%
Zagreb	28.390	15,11%	50.011	26,70%	78.401	20,90%
Ukupno	187.897	100,00%	187.297	100,00%	375.194	100,00%

Službeni podaci o strukturi prognanika i izbjeglica prema školskom statusu iz travnja 1996. godine pokazuju relativno povoljnu obrazovnu strukturu. Znatna većina prognanika i izbjeglica 73,7% nije pohađala školu, osnovnu školu je pohađalo njih 13,1%, predškolske dobi bilo je 6,8%, srednju školu pohađalo je njih 4,9%, a fakultet 1,4%. Prema dobnoj strukturi prognanika i izbjeglica iz travnja 1996. godine, u dobi od 0 do 9 godina bilo je 13,5% prognanika i izbjeglice, od 10-19 godina 17%, od 20-29 godina 13%, od 30-39 godina 13,4%, od 40-49 godina 11%, od 50-59 godina 11%, od 60-69 godina 13% i više od 70 godina imalo je 8,4 prognanika i izbjeglica¹⁴. U svakom slučaju, popis prognanika i izbjeglica iz travnja 1996. godine pokazao je nepovoljnu dobnu strukturu osoba koje su bile u prognaničkom i izbjegličkom statusu. Njih 56,6% bilo je u u dobi od 0-39 godina, a 43,4% od 40 i više godina, s tim da je od 60 i više godina bilo 21,4% prognanika i izbjeglice, odnosno u dobi od 60 i više godina bila je petina ukupnog registriranog broja. Prema spolnoj strukturi prognanika i izbjeglice iz travnja 1996. godine, bilo je 55,77% ženskih osoba, a 44,23% muških osoba.

Tablica 3. Struktura prognanika i izbjeglica prema školskom statusu, (Republika Hrvatska), travanj 1996. godine

Školski Status	Prognanici		Izbjeglice		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Jaslice	5.118	2,72%	4.102	2,19%	9.220	2,46%
Vrtić	5.394	2,87%	5.193	2,77%	10.587	2,82%
Mala škola	2.560	1,36%	3.146	1,68%	5.706	1,52%
Ukupno	13.072	6,96%	12.441	6,64%	25.513	6,80%
1 razred oš	2.706	1,44%	3.961	2,11%	6.667	1,78%
2 razred oš	2.844	1,51%	3.428	1,83%	6.272	1,67%
3 razred oš	2.235	1,19%	3.491	1,86%	5.726	1,53%
4 razred oš	2.489	1,32%	3.611	1,93%	6.100	1,63%
5 razred oš	2.450	1,30%	3.556	1,90%	6.006	1,60%
6 razred oš	2.555	1,36%	3.388	1,81%	5.943	1,58%
7 razred oš	2.670	1,42%	3.462	1,85%	6.132	1,63%
8 razred oš	2.742	1,46%	3.754	2,00%	6.496	1,73%
Ukupno	20.691	11,01%	28.651	15,30%	49.342	13,15%
1 razred sr.šk.	2.696	1,43%	3.552	1,90%	6.248	1,67%
2 razred sr.šk.	2.483	1,32%	2.484	1,33%	4.967	1,32%
3 razred sr.šk.	1.894	1,01%	2.019	1,08%	3.913	1,04%
4 razred sr.šk.	1.847	0,98%	1.336	0,71%	3.183	0,85%
Ukupno	8.920	4,75%	9.391	5,01%	18.311	4,88%
Fakultet	2.955	1,57%	2.412	1,29%	5.367	1,43%
Ne pohađa školu	142.259	75,71%	134.402	71,76%	276.661	73,74%

¹⁴ „Dobna i spolna struktura prognanika i izbjeglica“, travanj, 1996. godine, Ministarstvo regionalnog razvoja, šumarstva i vodnoga gospodarstva, Republika Hrvatska

Ukupno	187.897	100,00%	187.297	100,00%	375.194	100,00%
---------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------

Prema dobnoj strukturi od ukupno 1517 registriranih osoba 2011. godine, 58 osoba je do devet godina (3,82%), 182 osobe od 10 do 19 godina (12%), 211 osoba od 20 do 29 godina (13,90%), 154 osobe od 30 do 39 godina (10,15%), 210 osoba od 40 do 49 godina (13,84%), 256 osoba od 50 do 59 godina (16,9%), 175 osoba od 60 do 69 godina (11,53%), a 271 osoba ima više od 70 godina (17,86%). Dakle, do 50 godina ima 815 osoba (53,72%), a 702 osobe više od 50 godina (46,27%). Prema zastupljenosti u dobnoj strukturi najveća je zastupljenost osoba visoke životne dobi (najviše je osoba koje imaju više od 70 godina), njih slijede osobe od 50 do 59 godina, te osobe od 20 do 29 godina.

Spolna struktura registriranih osoba je podjednaka, 759 je muških i 758 ženskih osoba (tablica 1). Uočljiva odstupanja zabilježena su u grupaciji osoba visoke životne dobi gdje je 178 ženskih osoba (65,7%) i 93 muške osobe (34,3%).

Tablica 1. Broj osoba prema tipovima raseljenosti, godinama starosti i spolnoj strukturi (Republika Hrvatska), 1.7.2011. godine

Godine Starosti	Hrvatsko podunavlje		Povratnici		Obnova u tijeku		Izbjegllice		Useljenici		Ukupno		Ukupno
	m	ž	m	ž	m	ž	M	ž	m	ž	m	ž	
od 0 do 9	6	3	13	14	1	1	13	7	0	0	33	25	58
od 10 do 19	24	28	11	10	13	11	64	21	0	0	112	70	182
od 20 do 29	29	15	23	16	15	15	66	32	0	0	133	78	211
od 30 do 39	13	22	21	10	12	9	29	38	0	0	75	79	154
od 40 do 49	25	28	22	14	10	15	42	54	0	0	99	111	210
od 50 do 59	24	22	39	20	15	15	58	63	0	0	136	120	256
od 60 do 69	5	19	27	18	11	10	35	50	0	0	78	97	175
više od 70	8	12	16	29	5	7	64	130	0	0	93	178	271
Sveukupno	134	149	172	131	82	83	371	395	0	0	759	758	1517

Rezultati prve obuhvatnije analize problematike socijalne isključivosti u Republici Hrvatskoj pokazali su da se među društvene skupine izložene najvećem riziku socijalne isključivosti¹⁵, između ostalih, uključuju povratnici i raseljene osobe¹⁶. Prema rezultatima istraživanja svaka deseta osoba u Republici Hrvatskoj je socijalno isključena (11,5%), a čak 20% stanovništva Republike Hrvatske (gotovo petina) se subjektivno osjeća socijalno isključenima. Analize UNDP-a su pokazale da se ranjivo stanovništvo u ruralnim, slabo naseljenim područjima i područjima pogođenima ratom nalazi na samom dnu ljestvice u pogledu kvalitete života. Prema podacima UNHCR-a u Republici Hrvatskoj iz ožujka 2010.

¹⁵ Smatra se da je socijalna isključenost višedimenzionalni fenomen koji slabi odnos između pojedinca i zajednice. Slabljenje ovoga odnosa može imati ekonomske, političke, socijalno-kulturne i prostorne učinke. Što je više načina kojima se može utjecati na ovaj odnos to je pojedinac ranjiviji. Odnosno, socijalna isključenost je proces kojim je određenim pojedincima onemogućeno puno sudjelovanje u društvu samo usljed njihovoga siromaštva, nedostatka temeljnih sposobnosti i prilika za doživotno učenje ili kao rezultat diskriminacije.

¹⁶ Neumreženi: *Lica socijalne isključenosti u Hrvatskoj*, (2006.), Zagreb: Program UN za razvoj (UNDP), http://www.undp.hr/upload/file/130/65076/FILENAME/WEB_hrvatska_verzija.pdf

godine u Hrvatsku se vratilo 132.451 osoba srpske nacionalnosti (od ukupno više od 400.000 izbjeglih Srba)¹⁷.

Uz nepovoljne demografske trendove u Republici Hrvatskoj (izrazit trend starenja stanovništva, negativna stopa prirodnog prirasta, koncentracija stanovništva u regionalnim centrima, depopulirana područja, izrazite gospodarske i društvene razlike između regija), ide i nepovoljan demografski profil povratnika: povratnici su stariji od prosjeka stanovništva u Hrvatskoj (prosječna dob u zemlji je 39 godina, što Hrvatsku uključuje kao jednu od najstarijih u Europi). Starije od 65 godina je 50% povratnika (*Neumreženi...*, 2006.:54)¹⁸. Posljedice takve dobne strukture odnose se na: visoku stopu korištenja usluga zdravstvene zaštite i socijalne skrbi s obzirom na visoke stope ovisnosti starijih osoba, ograničenu sposobnost stanovništva da aktivno sudjeluje u gospodarskom razvoju i proizvodnji, te ograničena investicijska ulaganja na slobodnom tržištu u područja s takvom demografskom statistikom. Stope siromaštva više su u seoskim područjima, među slabo obrazovnim pojedincima i starijim osobama. Većina povratnika uklapa se u ove kategorije. Sustav državne skrbi u područjima povratka je često nerazvijen i već preopterećen zahtjevima da zadovolji potrebe ranjivih povratnika¹⁹. Preopterećen sustav loše je opremljen i nije sposoban osigurati količinu i kakvoću usluga za nešto više od pukog preživljavanja (*Neumreženi...*, 2006.:55-59).

Prema istraživanjima UNDP-a (2006.:59), ako se sadašnja teška socijalno-ekonomska situacija u područjima povratka nastavi i dalje i ako različiti programi za socijalnu i gospodarsku revitalizaciju ne počnu uskoro davati pozitivne rezultate za sve segmente stanovništva, takvi uvjeti bi mogli i dalje utjecati na brzinu povratka i još više izolirati povratnike. S tim u vezi naglašene su implikacije za politiku.

Poboljšanje kvalitete života stanovnika u ruralnim zajednicama i područjima posebne državne skrbi, prema jednom od projekata UNDP-a u Hrvatskoj²⁰, obuhvaća poboljšanje

¹⁷ Prema *Studiji o održivosti povratka manjina u Hrvatsku* iz 2007. godine, koju je naručio UNHCR, stopa održivosti povratka je svega 54%, što znači da je gotovo polovina samo formalno registriranih povratnika koji u Hrvatskoj žive povremeno ili je tek ponekad posjećuju. Da je opcija povratka kao trajnog rješenja sve manje prisutna u izbjegličkoj populaciji pokazuju podaci o stalnom smanjenju godišnje brojke povratnika – od 20.716 u 2000. godini, 11.048 povratnika 2002. godine, 1.147 povratnika 2008. godine, te 170 povratnika 2009. godine. Prema: „Izazovi prisilnih migracija...”

¹⁸ Među povratnicima je relativno nizak postotak mladih do 19 godina starosti, oko 12,2% u odnosu na 23,7% koliko ih je u cijeloj zemlji. Djeca dobi između 0 do 17 godina predstavljaju 10,5% populacije povratnika u odnosu na 21% koliko ih je u cijeloj zemlji. Osobe starije od 60 godina predstavljaju 42% (koeficijent starenja) populacije povratnika u odnosu na 21,6% koliko ih je u cijeloj zemlji. Indeks starenja koji predstavlja odnos stanovništva u dobi od 60 ili više godina u stanovništvu, uključujući i stanovništvo u dobi od 0-19 godina, je viši u županijama u koje se povratnici vraćaju i izuzetno visok za populaciju povratnika.

¹⁹ Izdvojen je primjer Ličko-senjske županije kao „najstarije“ županije u Hrvatskoj s prosječnom dobi od 43 godine, a ujedno i jedne od najsiromašnijih županija. Ipak, samo 2,2% stanovništva prima naknadu za pomoć Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi, što se objašnjava vrlo niskom gustoćom stanovništva (najniža u Hrvatskoj) od 10 stanovnika po kvadratnom kilometru, teškim terenom i nerazvijenim sustavom socijalnih službi. Starije i ranjive osobe koje žive u tim područjima imaju ograničen pristup službama socijalne skrbi i socijalnim službama koje pružaju mobilni timovi lokalnih nevladinih udruga, kao što je Hrvatski Crveni križ.

²⁰ *Mapiranje alternativnih socijalnih usluga / programa po županijama*, autorice Nataša Škrbić i Lidija Japec, United Nations Development Programme – Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj http://www.undp.hr/upload/file/206/103164/FILENAME/socijalne_usluge_po_zupanijama_i_prilozi.pdf

infrastrukture, obnovu i opremu objekata, unapređivanje tehnologija i informatizacije lokalnog stanovništva, te međuetničku suradnju, integraciju povratnika i naseljavanje.

Uz pitanje povratka (koje je bilo važno za ispunjavanje pregovaračkog poglavlja 23 o pravosuđu i ljudskim pravima i zatvoreno krajem lipnja 2011. godine) i provedbu programa stambenog zbrinjavanja za bivše stanare / vlasnike stanarskog prava, u službenim podacima Vlade Republike Hrvatske s početka srpnja 2011. godine navodi se da će s obzirom na predviđenu dinamiku izgradnje i obnove stanova i kuća do kraja 2011. godine, Hrvatska biti u mogućnosti stambeno zbrinuti ukupno oko 250 porodica iznad planiranoga²¹.

Sa 86.000 izbjeglica iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine i 206.000 interno raseljenih s Kosova, Republika Srbija je već dulje prva zemlja u Europi po broju izbjeglih i raseljenih. UNHCR je 2008. godine uključio Srbiju među pet država na svijetu sa dugotrajnom izbjegličkom krizom, čije rješavanje, kako se navodi, zahtjeva zajedničku akciju, suradnju zemlja u regiji i podršku međunarodne zajednice²².

Prema podacima sa prvog popisa izbjeglica 1996. godine u Republici Srbiji je boravilo 537.937 izbjeglica (44% iz Bosne i Hercegovine, 54% iz Hrvatske) i 79.791 ratom ugroženih osoba. Broj izbjeglica smanjio se za više od 80% u razdoblju između 1996 i 2010. godine. Službeni pokazatelji iz 2000.-2001. godine bilježe 377.131 izbjeglica (5,03% u ukupnom stanovništvu) i 187.129 interno raseljenih osoba (2,50% u ukupnom stanovništvu), a 2004. godine bilježe 104.246 izbjeglica i 209.724 interno raseljenih osoba. Prema službenim podacima Republike Srbije²³ 1.11.2010. godine u formalnom statusu izbjeglica bilo je 86.155 osoba (1,25% u ukupnom stanovništvu), od toga kako se navodi 72% iz Hrvatske i 28% iz Bosne i Hercegovine, i 210.148 interno raseljenih osoba (2,69% u ukupnom stanovništvu). Izdvaja se da je smanjenje broja izbjeglica uglavnom rezultat njihove integracije u Republici Srbiji (oko 300.000 izbjeglih osoba steklo je državljanstvo Republike Srbije), proces povratka u BiH i Republici Hrvatskoj (oko 149.000 osoba) i pronalaženja utočišta u trećim zemljama (oko 49.000 osoba). Prema podacima od 1.5.2011. godine u Republici Srbiji i dalje postoji 54 kolektivna centara u kojima boravi 4.101 izbjegla i interno raseljena osoba (1996. godine bilo

²¹ „Uočljiv napredak za povratnike“, razgovor s Stankom Janićem, državnim tajnikom u Ministarstvu regionalnog razvoja, šumarstva i vodnoga gospodarstva, piše: Nenad Jovanović, u: *Novosti*, br. 603, 8.7.2011. godine

²² „Izazovi prisilnih migracija u Srbiji: položaj izbjeglica, interno raseljenih lica, povratnika i tražilaca azila“, jun 2011., Grupa 484, u okviru projekta *Jačanje dijaloga između organizacija civilnog društva Srbije i Evropske unije*, Evropsko-srpska saradnja u oblasti prinudnih migracija, European Union, Grupa 484, Open Society Foundations, European Council Refugees and Exiles (ECRE)
<http://www.grupa484.org.rs/Izazovi%20prisilnih%20migracija%20u%20Srbiji.pdf>
www.kirs.gov.rs/articles/onama.php?lang=SER
www.kirs.gov.rs/articles/navigate.php?type1=iz&lang=SER&date=0

„Pregled broja izbjeglica i interno raseljenih lica u Republici Srbiji, 1996-2010.“, „Uporedni pregled“ Komeserijat za izbjeglice Republike Srbije

UNHCR, Protracted Refugee Situations: Revisiting the Problem, EC/59/SC/CRP.13, June 2008
Prema UNHCR zemlje na listi onih sa dugotrajnom izbjegličkom krizom su: Afganistanske izbjeglice u Pakistanu, Rohangi izbjeglice u Bangladešu, izbjeglice iz Hrvatske i BiH u Srbiji, izbjeglice iz Burundija u Tanzaniji i izbjeglice iz Eritreje u istočnom Sudanu.

²³ Komeserijat za izbjeglice RS, *Stanje i potrebe izbjegličke populacije u RS*, decembar 2009., navedeno u Uvodu „Izazovi prisilnih migracija...“, također: www.kirs.gov.rs, „Kolektivni centri“

je oko 700 kolektivnih centara, a 2002. godine 388 kolektivnih centara). Drži se da su i u Srbiji ratni sukobi pojačali tendenciju etničke homogenizacije (priliv izbjeglica srpske nacionalnosti iz BiH i RH i odlazak više od 20.000 osoba hrvatske nacionalnosti koje su izbjegle u RH).

Jedan od ključnih aspekata ukupnog procesa integracije raseljenih osoba jeste njihovo ekonomsko osnaživanje odnosno zapošljavanje. U svrhu sagledavanja što realnije slike o uključivanju izbjeglica (i bivših izbjeglica) na tržište rada, u Republici Srbiji realizirano je istraživanje na uzorku od 500 ispitanika sa teritorije Centralne Srbije, Beograda i Vojvodine. Uzorkom je obuhvaćena populacija izbjeglica koja pripada kategoriji radno sposobnog stanovništva u starosnoj kategoriji 15-65 godina. Rezultati istraživanja pokazali su da je prije izbjeglištva 88% domaćinstava posjedovalo stambeni objekat, dok je sada taj postotak 54. Postotak podstanara povećao se sa 4% na 26%, a dodatnih 7% sada živi u stambenom objektu ustupljenom od strane rođaka ili prijatelja (ranije svega 1%). Danas vlastiti stambeni prostor ima 55% nekadašnjih vlasnika stana, ali i 50% nekadašnjih podstanara. U podstanarskom statusu našlo se 27% nekadašnjih podstanara, ali i 25% nekadašnjih vlasnika stambenih jedinica. Istraživana starosna kategorija ima dobru obrazovnu strukturu (uglavnom srednjeg, višeg i visokog obrazovanja), u urbanim sredinama izrazito proaktivna u unapređenju svoga socio-ekonomskog statusa kroz formalno i neformalno zapošljavanje (u odnosu na opću populaciju Srbije). Usprkos njihovoj aktivnosti karakterizira ih visoka nezaposlenost, odnosno znatno veća stopa nezaposlenosti u odnosu na opću populaciju Srbije. Nemaju podršku institucionalnih mehanizama, već razvijaju vlastite strategije dolaska do posla i sredstava za egzistenciju – putem neformalnih socijalnih kanala i izravnim kontaktiranjem s poslodavcem. Uočen je jak tempo promjena socio-ekonomskog položaja (u toku promatranog razdoblja 56% ispitanika najmanje jednom je promijenilo svoj socijalni status, što također ukazuje na nestabilan položaj na tržištu rada). Između ostaloga, izdvojeno je da dobiveni nalazi pokazali da ova grupa, koja razvija vlastite neformalne i formalne strategije integracije, danas predstavlja značajan razvojni resurs čijim bi dosljednijim, kvalitetnijim i opsežnijim integriranjem pomoću odgovarajućih mehanizama institucionalne integracije (prije svega aktivnim mjerama tržišta rada) ne samo poboljšao generalni položaj same grupe, već bi i društvo Srbije na bolji način moglo uključiti njene potencijale u procese održivoga razvoja²⁴. U usporedbi sa korigiranim uzorkom opće populacije Srbije koji prikazuje njihovo neposredno životno okruženje, uočljivo je da izbjeglička domaćinstva generalno imaju nepovoljniji materijalni položaj i više su izložena riziku siromaštva²⁵.

Više od pola stanovnika predratne Bosne i Hercegovine, odnosno oko 2,2 milijuna osoba raseljeno je ili izbjeglo iz svojih domova tokom rata u razdoblju 1992-1995. godine. Od tog broja oko 1,2 milijuna osoba potražilo je izbjegličku zaštitu širom svijeta, a oko

²⁴ „Položaj izbeglica na tržištu rada i učešće u aktivnim merama zapošljavanja“, dr. Marija Babović, dr. Slobodan Cvejić, Danilo Rakić, Beograd, maj 2007.

<http://www.grupa484.org.rs/files/2007%20grupa%20484%20Polozaj%20izbeglica%20na%20trzistu%20rada.pdf>

²⁵ Izdvojeno je da brojni podaci iz istraživanja pokazuju da su izbjeglička domaćinstva u trenutku dolaska u Srbiju iskoristila jednu stratešku prednost, pa je većina za život odabrala sredinu u kojoj će lakše obnoviti svoju ekonomsku reprodukciju (Vojvodinu, Beograd, urbane centre). Međutim, u toj sredini izbjeglička domaćinstva prolaze gore nego starosjedilačka domaćinstva, ne samo zbog imovine koja im je uskraćena zbog ratnih zbivanja i preseljenja nego i zbog generalno nižih prihoda. Osnovna prednost ovih domaćinstava i najvažniji resurs kojim raspolaze je naglašena aktivnost na tržištu rada i to je trend koji bi trebalo podržati odgovarajućim mjerama zapošljavanja. Prema: „Položaj izbeglica...“

milijun raseljeno je unutar BiH. Etnička struktura BiH radikalno je izmijenjena 15 godina od završetka rata. Sve tri nacije su homogenizirane i, kako se izdvaja, samo jedna općina (Brčko) bez apsolutne većine neke od tri nacije. Danas u Bosni i Hercegovini ima oko 117.000 interno raseljenih osoba, a među njima je oko 7.500 u kolektivnim centrima²⁶. U BiH boravi 6.941 registrirana izbjeglica iz Hrvatske, od kojih većina na teritoriji Republike Srpske (u razdoblju 1991-1995. godine BiH je primila između 40.000 i 45.000 izbjeglica iz Republike Hrvatske). U službenim statistikama registrirano je više od milijun povratnika u BiH, od kojih oko 450.000 izbjeglica i oko 580.000 interno raseljenih osoba. Navodi se da je u BiH evidentirano oko 470.000 tzv. *manjinskih povrataka*. Povratničku populaciju, osobito onu tzv. manjinskih povratnika, uglavnom čine starije osobe²⁷.

Umjesto zaključka

Prikupiti značajan dio činjenica još ne znači upoznati pravu stvarnost. Kada se do razumijevanja društvene cjeline kao krajnjeg predmeta istraživanja uzme istraživanje užeg predmeta, u konkretnom slučaju izbjeglica dvadeset godina poslije rata, onda je otvoren put prema razumijevanju argumenata i objašnjenja u kojima se razrješava opreka između proturječnih činjenica. Veliki broj društvenih pojava i procesa koji su obilježili razdoblje početka devedesetih godina 20. stoljeća, oblikovano je i iskazano više manje u međusobnom uzročno posljedičnom odnosu. Stoga se pojavu izbjeglištva u tom razdoblju može promatrati u sustavu sveopće uvjetovanosti brojnim drugim pojavama i potragom za specifičnim uzrocima njezina nastanka.

Svakako da je stanje uzajamnog uvjetovanja suviše široko i ne pruža mogućnost sagledavanja kako to da su neke od pojava neposrednije i čvršće vezane jedna za drugu, dok su druge povezane posrednije i labavije. Objektivni pristup predmetnoj temi „Izbjeglice – dvadeset godina poslije“ ne sastoji se u tome da se, između ostaloga, kaže da je pojava izbjeglica u referentnom razdoblju na području bivše SFRJ uvjetovana ratnim zbivanjima. Izbjeglice, prognanici i raseljene osobe svakako jesu njihova nužna posljedica. Izdvajanje dovoljnih i nužnih uvjeta za jasno objašnjenje teme podrazumijeva imanentno razmatranje o izbjeglicama, neovisno u kojoj su sredini. Sagledavanje pak na način da se predmetna tema prikazuje prema službenim stajalištima nužno štiti pragmatične državne interese, dok je izdvajanje određenih osobnih stajališta poželjno u smislu da se pokaže slojevitost pristupa, no ukoliko su ta stajališta začinjena politikantskim pristupom postaju ideološki subjektivna što samo po sebi vodi relativiziranju i interferiranju razumijevanja predmetne teme.

U svakom slučaju, pojava izbjeglištva na područjima bivše SFRJ nesumnjivo je pokazala:

a) Izrazit intenzitet pojave (u Republici Hrvatskoj oko 550.000 raseljenih osoba početkom 1992. godine, u Republici Srbiji oko 540.000 raseljenih osoba 1996. godine, a u Bosni i Hercegovini više od 2,2 milijuna osoba u ovom razdoblju raseljeno je ili izbjeglo iz svojih domova, što je više od pola njezinoga predratnog stanovništva).

²⁶ *Joint Discussion Paper Conference (Zajednički dokument)*, Konferencija o trajnim rešenjima, Beograd, 25. mart 2010. godine. Navedeno u: „Izazovi prisilnih migracija...”

²⁷ Ujedno se izdvaja da je prema procjeni Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, stopa tzv. manjinskih povrataka preračunata na osnovu pretpostavljenog broja osoba koje su napustile svoja predratna prebivališta u odnosu na broj povratnika, u Federaciji BiH je 32%, a u RS 28,5%, pri čemu je stopa povrataka Bošnjaka u RS 35%, a Hrvata 8,5%. Prema rezultatima revizije statusa raseljenih osoba došlo je do povećanja postotka Srba u ukupnom broju raseljenih u BiH. Prema: „Izazovi prisilnih migracija...”

b) Smjer pojave izbjeglištva posljedično uzročno bio je determiniran masovnim kršenjima ljudskih prava, uz prateća razaranja stambenih, privrednih, kulturnih i infrastrukturnih objekata. Promatran prema hegelovom principu razvojnosti ima svoj nastanak, mijenjanje i nestanak. Naglo i burno nastaje početkom devedesetih godina s odlikom različitog intenziteta progona na određenim područjima, evoluirala sredinom devedesetih 20. stoljeća, nešto manji intenzitet od ovoga bilježi krajem devedesetih 20. stoljeća, da bi postupno ulazio u fazu procesa integracije kroz repatrijaciju, dobrovoljni povratak, novo nastanjenje i naturalizaciju. Difersifikacija faze procesa integracije izbjeglica, pokazuje se kroz službene podatke. Primjerice, u novom popisu stanovništva u Hrvatskoj, provedenom od 1-28.4.2011. godine, nema pojmova „izbjeglica“ i „prognanik“, čime se preudicira rješenje integracije za 1.517 službeno registriranih raseljenih osoba, dok je Srbija sa 86.000 izbjeglica iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine i 206.000 interno raseljenih s Kosova, već dulje prva zemlja u Europi po broju izbjeglih i raseljenih osoba, odnosno prema UNHCR-u Srbija je među pet država na svijetu sa dugotrajnom izbjegličkom krizom. Svakako je za projektiranje budućih dobrih i kvalitetnih odnosa nužno poznavanje konteksta historičnosti izbjegličke pojave, aktualnih ekonomskih i političkih odnosa, računajući na sposobnost ljudi da rade na prosvjećivanju, stvaranju povoljnije atmosfere kako unutar kolektiva tako i između kolektiva, unapređenja javnog dobra, prevazilaženja sebičnosti i borbe među suparničkim interesima.

c) Iako se ne mali broj radova u raznim disciplinama bavio ovim temom, razmatranju razvoju pojave izbjeglištva nije se pristupilo kroz stručno znanstveno rješavanje ovoga fenomena. Naime svaki rat, osobito Prvi i Drugi svjetski rat na ovim područjima za prateću posljedicu imali su masovne prisilne migracije stanovništva. I u ovim posljednjim ratnim zbivanjima nastavila se „tradicija“ prisilnih migracija uz značajnu iznimku da su se ovaj put raseljene osobe registrirale, znatan dio njih bio je u organiziranom i i privatnom smještaju, te su dobivale izbjeglički, odnosno prognanički status, čime se posredno izbjegla mogućnost njihova deindividualiziranja. Za primijetiti je da u uspostavljanju pravnog uređenja statusa izbjeglica i standarda njihove zaštite novoosnovane države na područjima bivše SFRJ nisu previše „kasnile“ prema međunarodnom pravu koje je tek u novije doba (prva polovica 20. stoljeća) usmjerilo svoju zaštitu na izbjeglice. Kompleksnost pojave izbjeglištva na područjima bivše SFRJ pokazala se i u terminologiji: međunarodno pravo ne poznaje mogućnost da se bude izbjeglica u vlastitoj državi, tako su uslijed ratnih prilika, raspada zajedničke države, formiranja novih država i humanitarne krize, izbjeglice bile stranci za državu prihvata, a prognanici i raseljene osobe su napuštanjem svojih domova pronalazile smještaj u nekim drugim dijelovima iste, svoje države.

d) Pristup sagledavanja izbjegličkog fenomena na područjima bivše SFRJ sublimiran je financiranjem projekata u cilju humanog i sigurnog prihvata u interesu povratnika i kolektiva u koje se vraćaju. Očekivanja su uglavnom usmjerena doprinosima međunarodnih organizacija jer su vlastita sredstva novoosnovanih država nedostatna i već opterećena drugim brojnim potrebama (ujedno je i praćenje dinamike promjena socio-ekonomskog položaja izbjeglica i raseljenih osoba uvjetovano provođenjem popisa osoba, komparacijom i analizom podataka, što se također projektno financira). Prevencija izbjeglištva na ovim područjima izborila bi pobjedu iz pojave masovnih prisilnih migracija u migracije uvjetovane ekonomskom i socijalnom stabilnošću.

e) Kvalitativne promjene izbjegličke pojave pokazale su višu stopu aktivnosti na tržištu rada u odnosu na opću populaciju (prema rezultatima provedenog istraživanja u RS na uzorku radno sposobne izbjegličke populacije). Pritisak kojim je bio izložen dio populacije poduzetnika i samozaposlenih u izbjegličkoj aktivnoj populaciji u nedostatku drugih oblika integracije na tržište rada (kao i zbog neefikasnih institucionalnih mehanizama socijalne integracije) rezultirao je iznalaženjem rješenja u pravcu samozapošljavanja i poduzetništva. U

odnosu prema općoj populaciji u RS, rezultati istraživanja pokazali su da je izbjeglička populacija pokazala veću spremnosti za poduzetništvo, samozapošljavanje, angažiranje u neformalnoj ekonomiji i honorarnim oblicima rada. Primjerice, dio osoba u izbjegličkom statusu u RH iz BiH prilagođavajući se novom stanju i prilikama dio članova domaćinstva pronašao je posao u trećim zemljama. No, unatoč zabilježenoj proaktivnoj orijentaciji i fleksibilnim oblicima radnih aranžmana (uglavnom uvjetovanom ugroženim socio-ekonomskim položajem), izbjeglice i raseljene osobe prati visoka stopa nezaposlenosti (ukupna evidentirana stopa nezaposlenosti unutar stanovništva u radno sposobnoj dobi znatno je viša u županijama s velikim brojem povratnika od nacionalnog prosjeka Hrvatske i razvijenijih županija), sudjelovanje u povremenim dodatnim poslovima, uglavnom neformalnog karaktera, nepovoljniji materijalni položaj, općenito niži prihodi, kao i obavljanje zanimanja ispod svojih obrazovnih kvalifikacija.

f) U stvaranju nacionalnih država izbjeglice su neizravno sudjelovale na način da su poslužile jačanju etničke homogenizacije. Činjenica je da nijedan narod koji ugnjetava druge narode nije slobodan. Samim tim demokratski preobražaj sporiji je ukoliko se zapostavlja potpuna ravnopravnost nacija, odnosno demokratski preobražaj ne može imati uvjete za razvitak ukoliko se teži bilo kojoj izdvojenosti jednih na račun podređenosti drugih. Izgrađivanje nacionalnih država, između ostaloga, znači i braniti jednakost svih nacija, jednostavno iz razloga što je nacionalni mir ostvarljiv samo s potpunom demokratizacijom u interesu jednakosti svih ljudi na ovom području. Upravo su izbjeglice, prognanici i raseljene osobe na područjima bivše SFRJ potvrdili da se odnošenjem prema drugim ljudima s poštovanjem i samilošću svjedoči svijest o osobnosti pojedinaca, moralnoj autonomiji i bićima vrijednosti. Jednom rječju, neovisno o područjima i prilikama, pokazalo se da se jedinstveno dostojanstvo pojedinca ne može oduzeti.

g) Dvadeset godina poslije izbjeglice, prognanici i raseljene osobe su ljudi koji su odjednom iskusili svu bijedu i strahopoštovanje dva različita sustava, tradicionalnog i modernog. Znatno dio njih bio je u privilegiranom položaju sagledavanja gradnje moralne osnove najvišeg idealizma u interesu zajednice, obrazovanja i istinske građanske svijesti kolektiva naspram sagledavanja gradnje moralne osnove bezosjećajnosti, egoizma i korupcije. Kada se pitanje izbjeglica u referentnom razdoblju promatra u ovom kontekstu može se istraživati koliko su i što su kolektivi uradili za izbjeglice i raseljene osobe na područjima bivše SFRJ, čime će se ujedno odgovoriti na pitanje jesu li izbjeglice oni koje svi izbjegavaju.

Literatura:

Hrvatski enciklopedijski rječnik, (2003.), Zagreb: Novi Liber

„Izazovi prisilnih migracija u Srbiji: položaj izbeglica, interno raseljenih lica, povratnika i tražilaca azila“, jun 2011., Grupa 484, u okviru projekta *Jačanje dijaloga između organizacija civilnog društva Srbije i Evropske unije*, Evropsko-srpska saradnja u oblasti prinudnih migracija, European Union, Grupa 484, Open Society Foundations, European Council Refugees and Exiles (ECRE)

Lapaš Davorin (2008.) *Međunarodno pravna zaštita izbjeglica*, Zagreb: Hrvatski pravni centar

Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja, (1998.), gl.ur. Emil Heršak, Zagreb: Školska knjiga

Mapiranje alternativnih socijalnih usluga / programa po županijama, autorice Nataša Škrbić i Lidija Japac, United Nations Development Programme – Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj

Neumreženi: Lica socijalne isključenosti u Hrvatskoj, (2006.), Izvješće o društvenom razvoju u Hrvatskoj, Zagreb: Program UN za razvoj (UNDP),

„Položaj izbeglica na tržištu rada i učešće u aktivnim merama zapošljavanja“, dr. Marija Babović, dr. Slobodan Cvejić, Danilo Rakić, Beograd, maj 2007.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, obrađuje P. Budmani, dio IV, Zagreb 1892-1897

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, obradili T. Maletić, T. Alaupović, S. Bosanac, M. Deanović, D. Grdenić, J. Hamm, S. Muskuljin, S. Pavičić, N. Rončević, M. Stojković, V. Štefanić, S. Živković, dio XII, Zagreb: 1952

„Uočljiv napredak za povratnike“, Nenad Jovanović, u: *Novosti*, br. 603, 8.7.2011.

The Oxford English Dictionary, Oxford at the Clarendon Press, volume VIII, 1933

Dokumenti:

- Broj osoba prema Regionalnim uredima i tipu smještaja (Republika Hrvatska), 1.7.2011.
- Broj osoba prema tipovima raseljenosti, godinama starosti i spolnoj strukturi (Republika Hrvatska), 1.7.2011.
- Dobna i spolna struktura prognanika i izbjeglice (Republika Hrvatska), travanj 1996.
- Prognanici i izbjeglice prema Regionalnim uredima (Republika Hrvatska), travanj 1996.
- Struktura prognanika i izbjeglica prema školskom statusu, (Republika Hrvatska), travanj 1996. (Ministarstvo regionalnog razvoja, šumarstva i vodnoga gospodarstva)

Internet:

<http://www.grupa484.org.rs/Izazovi%20prisilnih%20migracija%20u%20Srbiji.pdf>
<http://www.grupa484.org.rs/files/2007%20grupa%20484%20Položaj%20izbeglica%20na%20trzištu%20Orada.pdf>
http://www.undp.hr/upload/file/130/65076/FILENAME/WEB_hrvatska_verzija.pdf
http://www.undp.hr/upload/file/206/103164/FILENAME/socijalne_usluge_po_zupanijama_i_prilozi.pdf
www.kirs.gov.rs/articles/onama.php?lang=SER
www.kirs.gov.rs/articles/navigate.php?type1=iz&lang=SER&date=0

Izbjeglice – dvadest godina poslije

Refugees -

Ključne riječi:

izbjeglice, raseljene osobe, socijalna isključenost

Key words:

refugees, social exclusion

Zaključak:

U radu se ukazuje na pojavu izbjeglica dvadest godina poslije rata u Hrvatskoj, kao jednu od posljedica ratnih zbivanja. Kroz historičnost pristupa izdvojen je intenzitet djelovanja ove pojave, smjer djelovanja kao i kvalitativne promjene ove kompleksne pojave.

Abstract: